

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 42 (1928)

Nachruf: President Rudolf Lanz
Autor: Grisch, A.

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

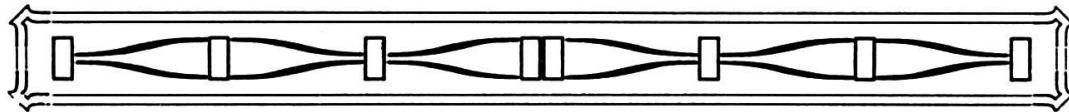
L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 11.08.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

President Rudolf Lanz †

«La vita circulescha
Per üorden pü sublim;
Müder nu so l'human —
Nus ischens dögna intim.»
(Il Biviano II.)

Alla testa digl 40 avel volum dellas annalas rancuntrainsa, scu segn da pia memorgia e duevla rancunaschentscha, igl portret de Sigr. Dr. G. Scarpatetti p. m., digl om tgi ò represchanto durant blers onns igl pievelet de Surmeir ainten la sopranza della Societad Retorumantscha. — Ed ossa, strousch 3 onns pi tard, vainsa nous giò de depolar la mort digl sies bagndegn successour, de Signour president Rudolf Lanz da Beiva, il cal è mademamaintg sto en fidével e precious commember della nossa sozietad, ed igls dus davos onns er della sopranza da chella.

Rudolf Lanz, igl jovial poét rumantsch agl pè da Set e Gelgia è naschia a Beiva igls 23 de Favrer 1854. Siva d' aveir absolia cun igl migler success la scola primara digl sies li natal ò igl noss vidut mattet, plagn energieia e vivacitad passanto 2 onns an Partenza, ainten igl institut a Schiers, per sarender seglsuainter an sarvetsch agl ester, c. v. d. a Genua, ainten la renomnada pastizereia «Klainguti». Lò duev' el, tenor giaveisch digl bab, sa preparar per la sia futura clamada! — Tgitgi ò gia l' honour de canoscher e draftger cun president Lanz er angal curt taimp, sò ni s' immaginar, ni creir, tgi chel talentous e spiritous Bivianer vess pudia cattar scu pastizier u manader d' ena pastizareia enzacuras cuntantientscha interna. E facticamaintg ò igl gioven Lanz er banduno giò siv' en onn la sia piazza a Genua per sa render a Coira. Da 1875 anfignan 1879 cattainsa el allò, scu fervent seminarist. — Absolia igl seminari, turnava Lanz cun la patenta de scolast an gaglioffa a Beiva, per tigneir scola durant

10 onns, c. v. d. da 1879—1889. Ainten chella perioda ò el er fundo la sia famiglia, an spusond la giovna Carolina Fasciati da Beiva. Da chel taimp (1887) datescha er l' amprema ediziung digl «Biviano», della sia prinzipala ovra literarica.

Rudolf Lanz †

Cugl onn 1889 ò Lanz dantant calo da far scola e surpiglia per ena rotscha d' onns l' administraziung d' ena economia rurala damanevel de Modena (Italgia). Lò vev' el bunga occasiung de sa perfeczionar ainten igl lungatg taliang, igl cal el discuriva e scriveva perfetgamaintg. Schibagn tgi noss Lanz amava fitg igl taliang, eran igl mievel clima, las cumadevladats e la fritgevlat dell' Italgia er chest éda manc fermas tgi l' amour per la patria grischunga e per igl salvadi natal agl pè da Set e Gelgia.

La tarogna frestga da val Beiva, las bizardas culmognas da Set e Gelgia, igls vadretgs da Flex, la spendour digl sulegl alpin, igl «pitschen flüm del Giülgia» cun las sias «ondolettas, schi cläras scu cristall», l' istorgia digl agen paeis ainten la cala el veva giò scu giovan scolast s' infuso cun grond daletg, l' amour per l' interessanta folclora digl pievelett de Beiva e Murmarera, dad el per part giò elaborada an exelenta moda ainten l' amprema ediziung digl Biviano, chegl tot tigniva ranto Lanz ved igl li natal, svigliont e nutront tar el continuadamentg igl desideri de turnar pispert pussebel anavos an Surses, allò noua tgi las restanzas terrestras digl sies corp spetgan ossa an frestga fossa sen la lavada della mort.

Turno anavos d' Italgia per la sagonda geda ò Lanz sa ditgia all' agricultura e mess dasperas tant las sias forzas e capazitads intellectualas, scu la sia retga experientscha danovamaintg an disposiziung digl sies pievel, della sia vischnanca, e digl sies circuit e district. Scu actuar, cassier e mastral ò el presto agl cumegn da Beiva, scu actuar, darscheder, giudisch da pasch, president (1901/05) e deputo alla «Tera de Surses» e scu darscheder districtual agl pievel d' Alvra durant blers onns gronds e bungs sarvetschs. El ò luvro cun amour e success per en sang svilupp digl pievel de Surmeir, e sa fatg scu om fitg tolerant, da bung giudezza, intelligent e vidut ainten tots uffezas degn della gronda confidanza, tg' igl pievel de Surses ò adegna demusso vers el. An sozietad era president Lanz cun igl sies invariabel humor, la sia vivaziad e la sia mordenta, però adegna nobla satira ed ironia dapartot bagn-nia ed inramplazzabel. En spezial dung possedeva Lanz scu poét rumantsch e gronda inclinaziung demussav' el spezialmaintg per l' istorgia e la folclora da Beiva e Murmarera. Tots chels tgi s' interesseschan per igl lungatg, per l' istorgia, per igls usits vigls, las detgas etc. da chels dus cumegnets vignan a stueir consultar la stupenta ovra digl noss defunct, igl Biviano, cumparia an dus parts. — Ainten chels dus codeschets ans por-scha igl autour, igl «Caratsch da Surses», scu el vign numno da Dr. Pult, en respectabel domber de stupentas poesias sur de fatgs legendarics ed istorics, scu er diversas memorias e rachints istorics an prosa, tot scretg an original lungatg rumantsch da Beiva.

Tant las poesias scu la prosa digl «Biviaro» èn an tots vers

tgossa fitg bagn pondurada e sa distinguan antras la sia clera, exacta expressiung ed igl sies stupent lungatg, cungia cun seriousad, nobla satira e sang humor. Tschertas poesias da Lanz statan tottaveia a pêr a chellas dils miglers poéts sursilvans ed engadines, uscheia surtot la sia bèla poesia titulada «Al spusalizi da taimp vigl» tgi scumainza cun igls vers:

«Als spusalizis d' oz-an-di
 Grond pärt tot quiet i vonnan vi,
 Civil enn' òssa als matrimonis,
 E per spusér vot testimonis
 Ci firman al cuntratt da spus,
 Bitg plö quist act è religius.
 Prosaik an tot è nia quist act,
 Ni spus, ni oters pêrdan tact.
 Da vigl invece schi ögn spusèva
 L'antira val as rallegréva;
 Da tot las bandas gliêd a tozzas
 I cumparivan a las nozzas;
 E vigls e giuvans piévan pärt
 E 's trattignivan fegn vi tård.
 A nozzas gévan er las tattas
 E spess ballévan giüst scu mattas
 Cun splacs e gests an allegreia,
 Manchéva bitg galantareia.
 Da vigl as geva al ingronda,
 Nu 's dschéva mai: Ossa dà avonda.
 Cun sun e ball e mantinédas,
 Cun blér fracasch, cun schlupatédas,
 Cun madalénas plaignas saimper
 Is rallegrévan cor e vainter.»

Tge capacitad ed habilitad tgi Lanz possedeva de discrei-ver usits vigls an bèla furma poética ans mossa tranter oter igl suandont passus ord la madema poesia:

«I niva mess giò maisa allura
 Per tots ansémel sö da sura;
 Antûrn, antûrn piévan plaz
 Als vigls, als òmans, zîva als mats.
 An mêz la maisa la galaida
 Quatéda vi cun ponn da saida,
 Da sö, da gió, scu tantas poppas
 Las madalénas e las coppas;
 Da tant an tant ün bêl brochet
 Cun caschügl véder, cigrunnet,

Schambuns, salams e chèrna setga
 Da cò, da lò, mess sainza letga.
 Uschi la maisa als invidéva;
 Pansè schi l'apetit manchéva!
 E baign mangè e baign bavia
 An quel di lò è saimper nia;
 Man man ci 'l vegn la glianga schléa
 Tot als pansîrs is fonnan véa,
 Scu per incant la bocca as dêrva
 E or n'an vegn sainza risêrva;
 Uschi 's quintévan dretg o tôrt
 Lur aventüras da mintga schôrt,
 E tant avant is inultrévan
 Ci fegn vi tard i nu calévan;
 A saira stgüra no bêl tais
 Plan plan 's alzévan tots an pais,
 E cun al spus an cumpagnéa,
 'S mittévan tîr la spusa an véa.
 Rivés a lò fagévan tots
 A la spusigna blérs bels vots;
 Bavévan poi ün bun caffé
 Ci 'ls risturéva, sché la fé.

* * *

Oss' era al vainter bitg schi mégher
 E 'l spîrt dispôst a ster allégher;
 Ed an quist stedi interesant
 Anc ün nov act niva anavant;
 La schena niva or dadór
 Andú' ci tots fûrmond ün chor
 Ufrivan cants pel occasiun
 A spusa e spus sot al balcun.
 Numnévan quist las mantinédas
 Da vigls e giuvens schi apprezédas;
 Ün cûrt esaimpel d' ün tel cant
 Vügl co as métter anavant:

«O frischign Marianna bella
 «Spunta óssa la ti stella!
 «Oz per tö è prümavaira
 «Er schi bóffa quista saira.
 «Fo 'l plaschair, dêrv' al balcun
 «Angutè tan taimp dal glatg;
 «It scaldaign cun gigia e sun,
 «It scaldainza söl nos bratg.

«Lascha vair tia bêla fatscha,
 «Guärdä gió cun üigl cuntaint,
 «Nus turnainza da la catscha
 «Cun ün giuvan conuschaint.

«E saviond ci tö ist tristetta,
 «Ci tö lesti óssa ün marus . . .
 «La raschun è clär e netta,
 «It al daign a tö per spus.

«O frischign Marianna bella
 «Spunta óssa la ti stella,
 «Oz per tö è prümavaira
 «Er schi bóffa quista saira.

Tschünè cantér era l' üsanza,
 Ci dûs dadéls cun tot crianza
 Tar 'i spus duvévan riturnér
 Per mantinédas dumander.»

Betg manc precisa, interessanta ed instructiva tgi las poesias è er la prosa da Lanz. Er chella è, scu giò igl suandont tgapetelet ord la sia discripziung «d' Una viglia usanza da Val Tgavretscha» («Il Biviano», II.a Part, pag. 63) ans mossà, atgna ed exemplarica.

«An tot' las occasiuns d' allegreia niva sunè 'l corn cun speziala energia ed articulaziun; an cuntrari, per la publicaziun da cas trists era al sun pü melanconic e monoton, uschia ci 'ls abitants dellas differentas cuorts capivan dalunga schi 's ttratteva da trist o da légher avvenimaint.

Alla naschentscha d' ün unfant — sürtot schi 'l era ün matt, — niva sunè 'l corn cun 'na tscherta bravura e virtuosited avant ci clamér or l' avvenimaint. Nivan allura dalunga als pü proxims paraints cun faschas e pezs pel novnaschia, e zieva els 'na gronda legra cumpagneia or da tot' las cuorts. Congratulévan la pajolanta e guardévan al bambin, e quista vista oculara d' ün novnaschia deva spess occasiun ad interessantas observaziuns ed espettoraziuns. Niva ditg: «Da lan urélan al vegn ün grandatsch», — «là i man larg, al vegn gaérd», — «l' à ün öl da catschadur», — «da la yusch al vegn ün canarin» etc. Uschia mintg' ögn pronostitgeva or da tscherts simptoms las qualiteds fisicas, intellettualas e moralas ci nirò ad avair l' unfant. Els nu eran bitg superstizius, ma cardevan tottögna ci ün bun giavüscher vess in-

fluenza gronda sön la vita futura dell' unfant. Per tal mutiv nu manchéva mai quel tal ci an nom da tot' las cuorts pronuntgèva cun 'na tscherta solemnitàt al giavüsch general da buna vantüra per l' unfant, ci era quasi adögna söl tenór seguaint:

«Dia ad detta
Ün vénter da latg
Üna reen da campatg
E duì bun peett
Per andè per tütg i crepett.»

Quel era al migliér lur giavüsch; els levan sürtot robustezza fisica per la greva lavur ci vevan de complir. Un «purcari» nu savévan duvrér, era miglier ci 'l muriss. Miglier ci mora l' unfant ci la pajolanta. Per salvér las pajolantas da mort niva racumandè der ad ellas blera flur avant la naschentscha dell' unfant. Ogn as vanteva d' avair datg alla si dona avant la pajola ün antier mutual flur e ci baign dalung zieva saia naschia l' unfant cun la testa totta da flur «l' è statg tgià al me Federic cun la testa tüttä da flur».

Ultra dellas poesias e la prosa publitgeida ainten igl «Biviano» vainsa d' angraztger a president Lanz anc divers oters bungs tocs literarics, tgi èn per part nias stampos scu dedicaziun an occasiung da nozzas u dad otras festivitads, per part però er anc rastos anavos an manuscript.

Dont ena iglida retrospectiva sen chegl tgi noss Lanz ò lu-vro e presto per igl lungatg rumantsch e la sia literatura e spezialmaintg per igl dialect da Beiva, stuainsa constatar tg' el seia sto betg angal egn digls amprems, mabagn er egn digls pi productivs, capavels e populars poéts e scribents da Surmeir. El az ò do durant igl sies fritgevel operar fitg gronda fadeia per igl rumantsch e la sia literatura e chegl tot ord spira carezza per igl lungatg matern e sainza aspects ni speranza sen vantatgs materials; anzi Lanz ò sez purto er pecuniarmaintg considerabels sacrificis an favour della literatura rumantscha.

Siva della ghera mondiala, dad el caracterisada usché bagn ainten la sagonda part digl «Biviano» cun igls pleds:

«Al Diàvel truscha 'l calderun,
La cuntscha fonn als Diplomats,
Al pievel maglia al majarun,
E 'l mond plaudescha cun Vivats!»

ò Lanz vivia pitost ratratg; el s'approximava agls «zatanta», schibagn tg' el era — scu la sagonda part digl «Biviano», cum pareida igl onn 1920, la translaziung digls startets de Bargiaglia e la sia davosa ovra literarica, la poesia fatga cun occasiung d' ena nozza digls 1922 demossan — spirtalmaintg anc frestg scu da gioven.

La purmaveira digl onn 1923 ò Lanz stuia far tras ena fitg greva grippa, della cala el nò, cun tot bung rughel e tot grond chito dapart della sia famiglia, mai pudia reveignir nò plé scu avant.

Veva er la grippa sprivo Lanz visiblamantg della sia anteriuora forza, schi vess tuttegna nign s' immagino, tg' igl noss poét da Beiva niss clamo schi spert ainten igl li digl cal el canta:

«E tö mi orma, inua vest
Tant irriqueta scu tö sest?
Vügl ma dulzer sur tot l'estêrn,
Ci 'm peggia sö l'amur etêrn.»

Igl 24 de Favrer 1927 ò president Lanz stuia succomber ad ena greva pontga, mengia bôt per la sia famiglia, mengia bôt per la sia val Surset, mengia bôt per igls sies ameis e mengia bôt pigl noss rumantsch. Igl fretg della sia labour, digl sies nobel pansar ed operar vign dantant a veiver anavant e purtar novas frastgas an favour digl pievel e della literatura rumantscha. Agls sies numerous ameis, agl pievel de Surses ed alla Societad Retorumantscha vign president Rudolf Lanz a restar an buna memorgia. Dia detta ad el en bung pos!

A. Grisch.

**Ord igl relasch literaric
da président Rudolf Lanz,
edia cun consentimaint della sia famiglia.**

I. Sur al sutarér als morts.
(Confront tra 'l taimp vigil el modern.)
(Manuscript.)

Oz-an-di blérs bugns paraints
 Fonnan métter monumaints
 Als sis céers in sö la fossa,
 Ci ragordan lo lur ossa,
 Ci ragordan la buntéd,
 Temperanza, umanited
 Dal cerischem trapassè,
 Ci 's raccatta ossa beè;
 E 'ls furests i vonn' pel prüm
 Per cognóscher al custüm
 D' ün pais a cunversér
 Cun als morts nel cimitér:
 Gió dals craps els ligian gió
 Schi la gliéd è bugn-a lo.
 Co da nus per spür pietet
 Nu 's disturba als morts la quiet;
 Métter craps e zappatér,
 Füss als morts disunurér;
 Scho tots ennan dal progress;
 Moda viglia as ho dasmess:
 Oz las mattas nu son ir
 Sainza as métter la turnür,
 E 'ls matts-giuvens, tots parblö!
 Münger vaccas son bitg plö;
 Ma culs morts e cul santieri
 Vot nagiügn müdér pansieri.
 Mond e moda ponن' müdér,

Ma nu müda quist affér;
 Scu 'ls antics honn' postulè
 Vegr anc sáimper üsitè.
 Lais savair scu ossa 's fo?
 Scu 'ls Etruskers, guardé mo!
 O gron prova ad evidenza
 Ci nus sain la discendenza.
 'Vevan quels bapugns anzians
 Cur ci eran anc pagans
 Gronda tema — quels coloss! —
 Dal Mau-Mau pitign e gross:
 Spiert dal stgür e dal dulur
 Dal plaschair e dal terrur,
 El piglieva als morts an bratg
 E 'ls purtéva per sis fatg.
 — E 'l medem an ètra fúerma
 As ripeta da nus túerna:
 Dei la mamma al si daschüttel
 Cur ci tot dir pära enütel.
 «Schi dalunga per cumond
 «Tö nu 'm fest, o vagabond,
 «Al Mau-Mau: fatg nir sö
 «Ci 'l at ciappa, e vo cun tö.»
 Pitschna differenza as mossa
 Tra 'l Mau-Mau d' allura ed ossa:
 Gév' el soma avant culs môrts,
 Ossa vol cun vívs melscôrts.
 — Da quel taimp per stgüra fora
 Stuéva al môrt per rivér óra
 Sö la reva da Charont,
 Barcajol aint l' èter mond,
 Ci manéva travers l' onda
 Sur al Stix all' ètra sponda
 Tot las ormas an barchetta;
 Ma salir an gondoletta
 Nu pudévan als splantès,
 Ni als môrts bitg sutarès;
 Cient ons 'vevan els parond

D' ir söl flüm dal èter mond!
 — Oz-an-di eranca as vo
 Vi e no parond ün po:
 Gévan els nell' èter mond,
 Nus an quist' lainz ir parond.

— Ma 'ls bugns vigls prudents e scôrts
 I mittevan als sis môrts
 Aint la bocca ün valur fix
 Per Charonte sur al Stix,
 E per Cerberus, al ciagn,
 Ün tocc petta al môrt an magn.
 Schi ögn muriva aint las ondas,
 Sö stuév' el schi er profondas,
 Tot per fer ci 'l môrt nu vagia
 D' ir parond sön quella spiagia;
 E sagiürs d' avair urmai
 Als sis môrts salvès dal guai,
 Is mittévan a marenda
 E capivan la faccenda!
 Bacco antrévan an els riond
 E fagéva rir al mond.

— Ci' less dir ci nus müdè
 'Vain' la moda dal passè?
 Ludé Dia! Co da nus
 'Vain' mortoris anc famus,
 Chèrna setga, caschügl véder
 Fonn' guardér daspess nel véder,
 E nees cotgens, üigls gliüschaunts
 Enn' pels môrts degn monumaints.

— É poi finalmaint da vigl
 'Vevan donas da curdüigl
 Destinéadas a plürér
 Sö la fossa, e' s disparér:
 Or tragévan ciavels sias,
 E da dies gió als vastias,
 E pü grond al sbügiamaint,
 Tant pü grond al pegiamaint.

— Oz-an-di nu' vain' «preficas»

Ma' na cêrta schôrt d' amicas
 Ci pür memma son plûrér
 Sóma al di da sutarér:
 Sön ün di ci tot ci vezza
 Fonn' curdüigl cun allegrezza.
 Cêrtas méttan tot savair
 Vittimas das 'lair fer crair,
 E scungiüran Dia e 'l mond
 Da' vair gia l' anfiern profond;
 Enn' dispôstas pardunér,
 Schi nos Segner pardugn' er.
 Ètras honn' la bugn-a idea
 Da stgüsér la cumpagnea
 Päca degna fatga al môrt
 Anc cul dir ögna per schôrt
 Sö la fresh-cia sia fossa
 Pel bugn pôos da la si òssa.
 Dgéva ögna rabbiantéda
 Cullas figlias gianugliéda
 Sö la fossa dal si om
 Pel mandér an ciel sön som:
 «Al me bun om
 «Gé nu poss di,
 «Al mé chèr om
 «Gé nu vöi di; —
 «Là tü sta sälda,
 «Là lé 'l té löögh; —
 «Bragill, vuältra
 «Al vos bab da föögh.
 'N ètra, er da fora via
 La cantéva gió uschia:
 «I mé ööil am brüschan,
 «Al mé cöör am strengia,
 «Inchö gé nu poos bragi,
 «Bragirà 'n èltar di!

R. L.
1889.

II. An occasiun del latgmilg cun bal in seguit

la saira del 24 Sett. 90.

(Manuscript.)

Aia v' à ün bugn custüm,
 Mintga nôtg i fatg ün süm!
 Im sümgèva taimp avant
 Bellas mattas, vegn e cant,
 Da sflûfér scu ci fagévas,
 Scu da giuvnas ciüfer févas;
 Er da gigia e contrabass
 Im sümgéva, sainza spass.
 Ozzandi è müdè datschôrt,
 Fatg al sümi blér pü scôrt:
 Fraida lè la fantaséa
 Sgola bass, e tegna an vea.
 Ma l' ètra nôtg, cas singulèr
 Da taimps passès túern a sümgér
 Schi da santir vais la buntét
 Gugénd is quint püra vardét:
 Dumengia a mêza nôtg precis
 Durmiva aia al sien dal guis;
 La porta as dêrva plan-plagnin
 Ed aintra ün gnom pitign-pitign:
 «Ci fest tö lo, al dei cun me'
 «Ist amlüdè al taimp passè?
 «Nu sest bitg plö sflurér al latg?
 «Duvrér als crocs nu lè 'l tis fatg?
 «Sö lesto all' ôvra e dorma zîva
 «Al taimp è stgür, la matta è gniva.
 «Antant post ir all' ustareá
 «Dalung il mand lo cumpagnéa.
 E mancumal zîva ün istant
 Vegn aint dall' üsch al suvrastant,
 E baign dalunga siva quist
 Vegn aint al nos telegrafist.
 E tuerna as dêrva l' üsch antier
 Ed aintra flott al camarier

Ed aintra flott al negoziant
 E zîva ad els al gnom galant.
 Ün pär partidas dei l' omign
 Fagé per óssa, e sagé 'l vin,
 Antant i vegn a der sien grev
 Al bärba grischa dal sien lêv.
 Cun pizzighin, cun trunf, cun mura
 Passè dabot lè statg ün ura,
 Cur ci l' omign vegn e barbotta:
 «Staign dorma al vigl e l' Anignotta.
 «An traïs masettas lè la flur
 «E la sgramära lo da sur;
 «Pansè vus éters scu' lais fer.
 «D' antrér an cesa e vos affér.
 E dei e fui scu 'na müstaila
 E nus zîva el cun 'na candaila.
 Ün croc stuainz' avair bitg flével!
 El telegraf è l' ingegnével.
 'Na s-cela lunga as ho basögn!
 Piglianza quella del cumögn,
 As metta a d-ir al suvrastant,
 Som aia ci permett quel tant.
 E no la s-cela, ci vo sö?
 Al camarier è lest da pé!
 Vo sö, ciüt-aint es volva un zitg
 E dei: «L' Anigna dorma in litg,
 «La fleda lung, la dorma staign
 «E Dia la detta ün pos per baign.»
 Recugnuschia er baign davos
 Ci tot co giascha an ün bun pos,
 Cun blér angegn fagain 'na fóra.
 (Andua 'lain bitg quintér óra.)
 Avant al schlèr tots palpitont:
 No la candaila; al fütg è pront!
 Al negoziant, tegnont al clär
 Illuminéva l' üsch dal schler
 Antant ci mastro cun al croc
 Darviva l' üsch giò cul prüm sclok.

Ohò! ci bêla flur furmédia!
 Al suvrastant dat na licéda.
 El telegraf tegna la brocca
 El camerier licia la bocca
 E mastro sflura, licia e reia
 Vivat la flotta cumpagneia!
 Co la dona am ho piziè
 An quel mumaint im som dasdè.

R. L.

III. An occasiun dellas nozzas da V. M. L. e R. A. L.

Dalla vita da giuvnetta
 Leva da pansiers, e prusa;
 Dalla mamma tia diletta
 Oz at volvas vi, o spusa;

 D' oz davent la giuvanila
 Tia vita è 'na memoria;
 Dutscha rimembranza sfila
 Oz davant tia spiert — Vittoria.

Aint al cércal imperius
 D' esteriura occupaziugn,
 Cattan l' orma e 'l cor, o spus,
 Bitg la si sudisfaziugn.

Ma per taimp antuern a vus
 As darviva ün orizont,
 Ci, adögna plö spazius,
 Ho invas vos cor a fond;

E 'n altar dall' armonia
 Vais erett an vos intern;
 Aint als üigls as' vais ligia,
 Ci 's amais d' amur etern.

Scu l' aurora söl fer di
 Spêrda l' ombra ed indorescha
 Las pü ätas pizzas vi
 D' ün spettächel c' incantescha,

Dond a nus quella certezza,
 Ci 'l suleigl ci vo spuntér
 Cun sia clär e sia belleza
 Tot al dì nus vot rallgrér,

Uschi er l' aurora vossa
 As svegliéva d' ün sümeigl;
 Oz poi vers al ciel as mossa,
 Ci l' amur è 'l vos süleigl.

Oh l' amur! el indorescha
 Vos pansér; vos cor ardaint
 El dirigia, el noblescha
 A viril proponimaint.

Ed a nus el dat la cretta
 Ci cumipogna al marinär:
 Bugn-a guida ho la barchetta,
 Bêl è 'l di, tranquill e clär.

Ma ci vüglia invereconda
 Nu containima vos cor;
 Insidiescha al mond avonda
 Per corròmper vair amor;

Oh! la lima del rimôrs
 Attachéss vos giuvens dis . . .
 Memma tärd plüressas fôrs!
 Zîva al pêrs vos paradis.

Fortünès, schi an vossa sfera
 Imitais mamma natüra:
 Ella as dei: Lavura e spera
 E frütt degn n' at vegn sagüra.

Fortunès, schi' ls vos unfants
 Edücais an serietet:
 Brävs per sè, ed er zelants
 Pella Patria e Societet.

Oz vos cor e spiert è plaign
 Da divina cuntentezza,
 E' ls amics cun üigl saraign
 Tots fonn' eco a vos allgrezza;

Ma schi quist bêl ciel stailia
 Vess cun nüvlas da 's cuvrir;
 Schi burrascas honn' randia
 Trist e grev vos avvenir;

Ci allura è vossa guida,
 Ci as dat al vair cunfôrt,
 Schi bitg plö speranza ünida
 As sustegna an vita e mòrt?

O l' amur e la speranza
 Cunservé cun cor viril
 D' ün ardur e' na costanza
 Scu nel taimp vos giuvanil.

Schi la vita tegna salda
 Ci nis vigls e venerants,
 Quell' amur ci ossa as scalda,
 Scalda al tandem vos unfants.

E las uras salteronn'
 Cun plaschairs antuern a vus,
 E' ls vos cors banadironn',
 Banadironn' quist di da spus.

Rod. Lanz.
 1888.

IV. An occasiun dellas nozzas
da S. G. A. F. e P. E. M.

Spus! amès da la furtögna!
Spus! ci amur fo fortunè!
Di pü bêl da vossa ciögna
Mai scu oz as ho mussè.
Cun scambiével bütg ardaint
Vos giavüsch vo an compimaint.

Dà l' ätezza sur l' aurora,
Scu colomba an sia candur,
Sgola e peia an vus dimora
Uossa l' angel dell' amur.
El as dei cun cor riond:
Aia sulét rend bêl al mond.

E pür memma! al mond profan
Sprezza nöbel ideál;
Soma inclinamaint mondan
Regna quasi general.
Ma, oimè! al cor stat frait
E da miglier l' orma ho sait.

Scul uvél ci vo vi trist
Müt, zupè an ün desért,
Ristorér nu pò 'l turist
Ni 'l ninér an sia cunzért:
Tèl la vita trista as stenda
Sci 'l sugliel d' amur nu splenda.

Ma 'n vos cor el ho erigia,
Cunsacrè a Dea Virtüt,
Ün altar dell' armonia;
Mintg' offerta è ün cér salüt
Dessas vos altar d' amur
Per ricezzas, per splendur?

Vos altar oz vegn darvia,
E penáts co péglan stanza:

Pesch, fiduzia, cretta an Dia,
 Cuntentezza, uniugn, speranza;
 Ovra téla Amor cumplischa
 Ed Imen oz benedischa.

Dunque aintra o Junfra Spusa,
 Aintr' er tö, amic distint,
 Saludè tots dues la musa
 Cul ditett d' ün cor convint.
 Flurs graziusas, flurs austéras
 Co catáis, ma er sevéras.

A vus réia al ciel saraign,
 Aint al Matg Amor as magna,
 Lodoletta canta baign,
 Ho 'l plaschair la coppa plagna.
 Flurs del Matg an vita totta
 Creschan sóma üna votta.

Vegr la sted, e 'lais savair:
 El exige fadiér;
 Tot al pais da vos duvair
 Bitg ni stankel da purté.
 Sön burrascas vot fermezza
 Iris tuerna cun algrezza.

Vegr l' atonn ci ricompensa
 La virtüt e la costanza,
 Ci regala or d' sia dispensa
 Plagn al corn dell' abbondanza.
 Vossa barca aintra an pôrt
 Cun tesors da mintga schôrt.

Per l' anviern ricords, o quants!
 Da dûes cors söls ons passès . . .
 Quant plaschair da avair umfants
 Da virtüt baign animès . . .
 Pür allura al cor è an festa
 Er schi alv'i vais la testa.

Sáias dunque an vos cuntegn
 L' ögn all' èter da rispett,
 L' ögn all' èter da sustegn
 L' ögn all' èter da dilett.
 Viva spus! Viva spusa!
 Splenda a vus 'na staila prusa!

Rod. Lanz
 1898.

V. Pel cinquantism di natalizi da N. N.

Aint an nos terrest passagi
 Schi nos cuors al tschiel nu magna,
 Ans perdain nus da curaschi
 E 'l nos cour stat dögna 'n pagna.

Dat nel mond päc beadentscha,
 Ma nel mond dat bler lamaint;
 Dal mumaint da la naschentscha,
 As canoscha giò 'l turmaint.

Grazia 'l tschiel! per previsiun
 El ho mess an nossa tgögna
 La speranza cun bel sun,
 E 'l versett da la furtögna:

«Ci tö vagiast an quist mond
 «Pesch, sandét e cour cuntaint;
 «Las misergias fegr a fond
 «Ci nut causan bler lamaint.

On per on an ricorrentscha
 Da quel di per tots dilett,
 Festeggian nus la naschentscha,
 Ripetond er quel versett.

ENN passès 'na tropa d' ons
 Festeggiond quist tia bel di;
 Cul versett, unfants e gronds,
 Honn els datg a dö 'l «Bundi».

E rivès oz a cinquanta
 Pära 'l di pü important:
 Ho 'l versett magia santa
 Ci Amalia soma ho 'l vant?

Soma 'l vant d' esser rivéda
 Sainza blers inconvenients
 Tres sandét e pesch puséda
 A cinquanta riverents?

Ma ci saia scu ci vüglia
 Registrain per oz al fatt:
 «Tranter rosas qualgtgi düglia»
 Tel oz suna tia ritratt.

Baign fidel cun zagna*) e petta
 At fagian cordial evviva,
 Ci guidè t'ho gondoletta
 Lam e dutsch fegn alla riva.

La sagonda cinquantina
 Saia a tö baign anc pü bella;
 Ma 'l versett cun sia dottrina
 Saia adögna la ti stella:

«Ci tö vagiast an quist mond
 «Pesch, sandét e cour cuntaint;
 «Las misergias fegn a fond,
 «Ci nu 't causan bler lamaint.

Coira, 30. Nov. 1920.

R. L.

*) zagna = Gias

**VI. An occasiun dellas nozzas
della giuvna N. N. cul giuven N. N.**

Parola marvegliusa,
Bustabs scu our gliüschaïnt,
Vez aia aint l'orma mia
Schi' ls üigls serr ün mumaint.

Parola misteriusa
Susurra vi dal cour;
Consola spiert ed orma
Vi d' ün intern tesor.

Las flurs inümerevlas
Da präs e da giardin
N' honn bitg quel dutsch profüm
Ci' m dat quist pled divin.

E l'orma frestga e leva
Giojscha del dalett,
Rambomba da tot criplas
Quist pled uschi perfett.

Schi serr als üigls ai' vez
Mia cour da flamma plaign;
E saint l'ardaint brüscher
Da cour ci batta staign.

Ist tö, ist tö amur
Ci vivast da suleigl?
Ist tö ci nel mi sien
Am clamast baign marveigl?

R. L. 1922

VII. Schi Battista ho dà, l' ho dà sen igl sia.
 (Manuscript.)

Cantond la mulinera, passeva tres Cresta (Murmarrera) ün vitürign da Baiva culs sias duos tgavals, cur ci ün lamaint cumpassiunével vegn a culpir sia ureglia. Involontariamaint el ferma als tgavals, e sainta cun grond surpresa, ci 'l clam da misericordia niva or da la cesa da Battista Sainza pérder taimp el saglia dal carr, aintra an cesa, vo dabot vi e sö per stgela e derva l' üsch da stüva. Co vezza el Battista per têra sur sia donna aint, ci schlaghéva sön ella sainza rimeschiun, e quista claméva misericordias da sfénder al tschiel. Nos vitürign, vazzond quel tant, as ho laschè commóver, e clama cun vusch rimprove-ranta: «Ischas narr Battista da schlaghér da tèla maniera sö la donna.» Ma quista, appagna santia pronunzièr quel tant da persuna estra, l' as radrizza ün tantet cun la testa, e apostrifegia al vitürign cun las parolas: «Schi Battista ho dà, l' ho dà sen igl sia.» Al vitürign è rastè murtifitgè; el leva purté agjüt, e co ho el survagnia la pégia! «A baign» dei el as vultond per ir — «schi l' è uschia, schi Battista schläga soma.» —

VIII. Statüts criminals da val Bregaglia. Revidias l'on 1597.

A. Introduziun.

Als statüts criminals da Val Bregaglia dell'on 1597 èn fitg dettagliès e prescrivan sevèras pagnas per mintga pitschen e grond fallamaint. Sagond nos hodiern möd da vair, stonn las pagnas stipulédas bitg an giüsta proporziun culs fallamaunts; ellas enn sainza duby exorbitant ätas, e cun raschun ans dumandains hozandi, schi era propi necessari a quel taimp da ledschas terrorisantas.

Nus nu vulains però tschertgér da raspónader sön üna tela dumonda, ma preferins da antrér sainza äter aint als statüts stess.

Els enn scritgs a man cun bêla caligrafia e ans cuolpischen oravant per lur fuorma etica-morala; proverbis e sententschas ci onn anc hozandi lur complagna valur, cuntuornéschan las grevas stipulaziuns da ledscha; ellas vegnan introdottas cul motto:

«Derva, Dia, als nos cours, a fegn da stricta observanza dels statüts;

e ziva 89 paragrafs ci séguan, fuorman la finala duos sententschas anc adögna importantas:

«Nu vala, ni statüt, ni ledscha,

«Schi prüm nu l'observa quel ci regia.

e sagond:

«Painsa oravant e ziva fo,

«Schi tö nu painsast, mel at vo.

Fonn curuna co e lo interessants proverbis, scu 'ls seguents:
(ci però enn nias mess tiers pü tård)

«N' è bitg bun d'avair raguärd sö la qualitet da la persuna an
«giüdizi; la glièd dei mèl, e las naziuns schmaladironnan quel
«tal ci dei al malvagi: tö ist giüst; ma quels ci 'l condannan
«varonn benediziun. —

«Magna tres la ti dispüta cul proxem, ma na quintér or al
«misteri d' ün äter. —

«Fèr giüstizia tres sententscha è miglier gradia a nos Ségnier,
«ci fèr sacrificis. —

«Saia la madema ledscha, tant per quel ci è naschia aint al
«païs, scu pel furestier. —

Quistas bêlas sententschas adorneschon als statüts scu cornischons üna piattanza piccanta; ellas stann a la porta dels statüts e predgian la morala della buna convivenza.

B. Riguard las elecziuns e las obligaziuns della Derschûra.*)

Mintg' on, sainza banida, al prüm di da Schnier als Cumögns honn d' as raduner e mintgögn dad els tscherna ôtg omans ed ögn notar, ögn dals migliars pel giuramaint, e tots giaronan al lütg seguond l' üsanza antica a tschêrnar ögn Podestà ci guverna tot la Val. — Al Sigr. Podestà quel di al pajarò las spaisas als electurs ed al guébel, cio è sis livras per mintgögn. Al Podestà elegia cun 18 giürès l' ho da fér giustizia criminela e per ereditét.

Las parts litigantas pònn péar per cunsigliér doma duas giüres cul lur diffensur. Doma an cas da malefizi pònn ellas péar ögn advocat, schi vottan, ma schi nu vottan bitg al resta in libertet da la Derschûra dal dér. Pü anavant è previa

ci füss da fèr sententscha, sainza guardér söl àgen vantatg, ma soma söl onur e vantatg cumögn an tottas circustanzas.

— Tschernia al Podestà, ho el da giürér,
«ci mintga onur e gloria vüglia el dêr ad ögn sulett: a Dia Bap, Figl, Spîrt Sontg;
«ci el vüglia giüdér a orfans e' veavas e a parsunas bisögnevlas;
«ci el vüglia difénder e mantégner l' onur, la grondezza, al dretg e'l vantatg da tot la Val;
«ci el vüglia castiér ed estirpér tot intrigas e tots intrigants, tots malins e schelerats;

*) N. B. Deplorablamaintg è ena pagina digl manuscript de Sigr. president Lanz p. m. eida tranter mangs, uscheia tgi nous ischan stoss sfurzoz da ramplazzar igl contign de chella antras la preschainta agiunta an stampa pitschna.

«ci el vüglia, ziva santia al parere dels giürès, schimai füssan pari da númer ainten lur sententscha, da tégnar cun quels ci pärerò ad el pü giüstifitgè;

«ci el vüglia observér als statüts e las viglias ordinaziuns, scu stattenscritgs;

«ci el nu vüglia mai mètter al sigill della comunità sainza al cunsegl da la Derschüra.

Al vigil Podestà scadia ho da giüramantér al nov Podestà elegia, e schi 'l nis confirmè, ho ün vigil Podestà da saramaintér el.

Mademamaint honn' als giürès da criminél, alzond traïs dets, da giürer d' esser übidiants al Podestà; da sustégner la raschunevladet e la grondezza della Val; da giüdér orfans e veavas e bisögnevels; da castiér malvagis, malins e schelerats; da observér statüts e ledschas; da bitg manifestér misteris, salvo schi fo basögns; da fêr sententscha, tenor plant e counterplant per giüstizia.

— Giüres, legitimès per paraintella, honn' da tégnar zupè tot quel ci suzéda an Derschüra, sot pagna da pérder Uffizi, giüramaint e crudér an 200 livras multa; giürès, exclus per parentella; ci quintan or misteris da Dretg; o persunas, ci tschërtgan d' ascultér tres fanèstras o sö per tetgs las tractandas da la Derschüra, crodan an 100 livras pagna sainza grazia.

— Al Podestà ho da interquerir tot als giürès avant ci dêr ad els al giüramaint; e schi ögn o l' äter vess fatg vargod cùnter als statüts per favorir la si agna eleziun, e schi ans po compruvér quel tant tres duos testimonis, dal giürê nu po per al spazi da treis ons plö funcziunér an nagiün Uffizi.

La corrubziun an tot sias fuormas per favorir l' elecziun d' ün têrz, vegn severamaint punida, e trasgressours crodan an pagna da 100 rantschs.

Passédas las eleziuns honn als tschernias tranter els d' as dumandér e's cunsigliér, schi mai füss nia fatg o commess vargótt cunter al bun uorden o cunter als regolamaints, per pudair castiér als trasgressuors.

— Libers da castéi e pagna énn als unfants e glièd giuvna anfégnan a 18 ons, scu êr la glièd fitg viglia.

— Giüsteia vegn fatg dal Podestà, da 18 giürès e 2 guébels, tot on, cun ecepziun da las festas dell' Incarnaziun, Nadél, Circoncisiun e Aschensiun. Quistas festas honn da nir observédas da

tots, ed êr als mercants honn da observér ellas; soma mercants èsters munias da cărtas da prescha énn schliès da quista obligaziun.

— An taimp da stèd cur ci as tratta per causa da strasäras da rubatschér sot tetg al furmain, o' l ségial o äters frutts cam-pèsters ponn al Podestà, o' ls ministralis o tenents an cas da basögns, dêr licenza. —

— Podestà e giürès honn diligentamaint da badêr sön tot indizis e vuschs ci circuleschan in merit a melfatgs, ed inquerir toutes personnes denunziédas per ledernetg e delicts, conferint ad Els dretg e autoritet da métter an arrest, turmain, e castei tots denunziés, scu párarò ad Els dretg; e ci 'ls guebels saien obligès da 'ls torturér.

— Al Podestà ho plagna autoritet de métter an fermanza qualunque parsuna èstra suspecta ci as trattégna aint la Val, scu èr qualunque parsuna indigéna sot imputaziun, ci less partir.

— Podestà, tenent e nudér del Criminél nu ponn bitg tégnar ustareia criminela, sot pagna da perder «fede e giuramento».

— Ponn nir clamès avant la Derschüra êr femnas ed uns scu pardütgas.

— Schi ögn as lamainta tar al Podestà e Derschüra, ci ad el saia nia angulè; e schi el 'less procéder a sia spaisa cùnter al léder, stonn tots objects angulès nir restituias ad el an dobla valur, e 'l léder punia da la Derschüra. Schi però quel tal vuless soma giüder a la Derschüra sainza as intramétter pü anavant, restan als objects angulès an proprietet da la Derschüra.

— Objects angulès po mintg' ögn sequestrér e cunsignér an man alla Derschüra, ma bitg tégnar per sé stess.

— Procedia cùnter melfattuors po nir soma da giürès imparzialis, söls quals nu schéa nagiügn suspect.

— Per tottas sedutas criminalas, scu êr raguärd sigürtet rotta, attac all' honor, nu po ün giürè quintér plö ci ögna livra dieta; an causas da malefiz anúa plösas parsunas vegnan messas an parschun, survegn mintga giürè 6 livras dieta; mademas stipulaziuns sérvan êr pels guebels e guardians. Podestà e tenents honn adögna al dobbel; e schi ün giürè quintess daplö, vegn el privè di «fede e giuramento». Nagiügn è tignia pagér daplö; paraints e amics dels parschuniers ponn ésser preschaints cur ci vegn fatg

quint sur dellas spaisas occoridas; e 'l nudér del criminel è ubligè da dêr or al buletin sur dellas spaisas, e 'ls guebels honn da specifitgér ellas, tot an virtüt scu ci prescriva al statüt.

-- Tottas sententschas relaschédas dal criminél honn d' esser inappellablas.

— A totts vaschegns da Bergaglia vegn concedia, sen lur dumonda, üna Cärtà d' origine. La dumonda ho da nir fatga al Podestà, ci, tragiond tiers 4 giürès, dat la concessiun cùnter üna taxa da 3 baz. Duvéssan esser preschaints totts als giürès, survegn mintga giürè 1 baz. Per l' onoranza da avair al sigill della Val, vegn quintè üna taxa da $\frac{1}{4}$ scudo. Al nudér ci ralascha la Cärtà po êr quintér $\frac{1}{4}$ scudo pel si disturbo. — —

C. Stipulaziuns da ledscha.

1. Cùnter negligè la predgia:

Homens e femnas ci nu vonn bitg an baselgia crodan an pagna da 25 livras per vota; preditgants e giürès da mintga vischnanca honn da tégner nota dels trasgressuors, e 'ls denunziér al Podestà.

2. Cùnter al blastamér:

Blastemmas cunter Dia Bap, Figl e Spiert Sontg vegnan punidas cun 100 livras. A preditgants e giürès stat da fèr la denunzia al Podestà.

3. Cùnter al ball e l' ir an máscara e bigóda:

Ballér, ir an bigóda, è proibia da tot taimp, da di e da nôtg Soma an occasiun da nozzas as dastga ballér cun modestia. Cuntravenziuns vegnan punidas cun 100 livras.

4. Cùnter al giütg:

L' è permess da giuvér soma per vegn o per üna marenda, ma na per daplö, e sürtot n' è bitg permess da giuvér per munaida, sot pagna da 10 livras, cun rimessa alla Derschüra, schi 'l fallamaint merita plö castei. —

5. Cùnter meltractamaint dels geniturs:

Schi geniturs survegnan bottas o fridas dals unfants, enn els an dretg da privér lur unfants da la mitet dell' ierta e la derschüra ils comdanna aint la pagna da 200 livras; schi 'ls unfants

blastemman cúnter als geniturs, crodan an 100 livras pagna, e vegnan castiès severamaint da la Derschüra, acciò ci serva da scola ed exaimpel per äters.

6. Cúnter al maridér avant 20 ons:

Schi giúvens o giuvnas as maridan sainza al consentimaint dels geniturs, ponnan quists ils privér da la têrza pärt dell' ierta, e an mancanza da geniturs, ponn als proxims paraints fêr quel tant.

7. Cúnter al maridér an parentella:

An têrz grad da parentella (tranter cusregns) n' è bitg permess d' as maridér; e schi füss giò contract matrimoni, quel nu saja valevel, e 'ls contrahents incóvrان aint üna pagna da 200 livras e an ün castei sagond buna stima da la Derschüra.

8. Cúnter adulteri etc.:

- a. Contact carnél cúnter mamma, sora, figlia, nêza, chünéda, süra, madregna, figliastra, cusregna, vegn castiè culla pagna da môrt.
- b. Schi ün maridè o veav vess comerzi o svargungess üna giuvna da bun nom, vagia el da pagér 100 Raïntschs als cumögns e saia el privè da fede e giüramaint per 5 ons; e la donna saia messa alla cadagna publica per 3 uras e condannéda al mantegnimaint del naschitur (unfant) per 6 emdas cunter 6 Raïntschs pajabels dal cuolpével per la pajola e l' uffizi da lattunza vers la creatüra, e schi nul vess da pagér, saja êr el mess a la cadagna per 3 uras.
- c. Schi ün maridè vess comerzi cun 'na maridéda o veava da bun nom, croda el aint la pagna da 150 Raïntschs a favur dels cumögns; el vegn privè da fede e giüramaint per 6 ons; e la facultét d' üna tala donna vagia da crudér an propriétét del si om aint al cas ci ella nu ho bitg unfants, e schi ella ho unfants, l' om ho l' usofructo anfegrn ci 'l viva; e per daplö la donna vegn messa alla cadagna per 3 uras e condannéda a pagér tot las spaisas della Derschüra sainza grazia.
- d. Schi ün giuven svargungess üna giuvna da bun nom, vegn el castiè 50 Raïntschs, e mess an praschun per ün di e üna nôtg, e la giuvna castiéda 25 Raïntschs, e messa an cada gna per 3 uras; e 'l cuolpével duéva pagér ad ella per la pajola 6 Raïntschs.

9. Cúnter fêr fêr matrimonis:

Cuolpévels incórran aint la pagna da 50 Raïntschs; homens ponn per 3 ons bitg nir elegias aint an Uffizis publics; feminas honn da nir messas alla cadagna publica.

10. Cúnter la calumnia:

- Dir mel söl onur d' üna parsuna sainza pudair cumprovér, vegn castiè cun 50 livras.
- Schi ögn titulescha ün äter per «schelm», «môrder» o «cätzzer», e possa bitg cumprovér quel tant, tala parsuna na po bitg nir duvréda per 1 on aint an Uffizis publics, e croda per daplö an pagna da 100 livras, mitet a favur dels cumögns e mitet a favur della pärt ingiürieda; daplö vegn quella tala parsuna castièda da la Derschüra; füss quel tal üna parsuna offiziala, vegn el dimess dall' Uffizi sainza grazia.

11. Cúnter instighér a fêr dir manzögnas:

Cuolpévels crodan aint la pagna da 20 livras an favur da la parsuna cotrés donnagéda. —

12. Cúnter daspüttas:

An cas da daspüttas e schlägaréas nu po nagiügn piglier pärt, sot pagna da 20 Raïntschs, ci crodan an favur dals cumögns; e 'ls cuolpévels vegnan castiès da la Derschüra.

13. Cúnter dêr pugnédas e schlaffas:

Vegn prescritg üna pagna da 3 livras an favur del Podestà e ün castei tenor baign managér da la Derschüra.

14. Cúnter fêr uso d' armas e trér or da man:

- Fêr uso d' armas da mintga schôrt e trér or da man fers o gaffanaia cúnter ün' ätra parsuna cun rabgia o cun malizia sainza però fêr sang, vegn punia cun 3 livras; e schi vegn fatg sang cun 10 livras an favur del Podestà; e cun castei pü grond tenor dellas circustanzas da canóscher della Derschüra.
- Schi ögn schläga ün äter cun ün fèrr o bastun o cun ün äter instrumaint sainza fêr sang, croda an 20 livras, e faschond sang, an 40 livras pagna an favur del Podestà.
- Schi ögn pea sö da mês ün crap cun rabgia o malizia sainza al trér or da man, croda an pagna da 3 livras; schi el al tira cúnter qualgi parsuna sainza culpir nagiügn, croda an

20 livras, e culpind varügn an 40 livras pagna an favur del Podestà, e supraplö castiè cun sententscha da la Derschüra. —

15. Cúnler schlägareas premeditédas.

Schi ögn schläga ün äter cun anim premeditè, vegn el privè da «fede e giuramainto», e cunstrandschia a pagér 200 livras, sainza grazia, an favur dels cumögns.

16. Riguard l' obligaziun da stuair dêr sagiüranza al adversari:

Quel tal ci fo process, o è an quistiu, sto dêr son dumonda dal si adversari, sagiüranza per tentativs cunter la vita o la proprietet da quist ültim. El ho da métter an garanzéa paraints o amics sias residents an patria, o all' èster. Schi el è furastier, e nu catess bitg da métter sagiüranza, ho el per giüramaint da prométter da stêr a raschun, e d' as preschantêr punctualmaint mintga vota ci el vegn clamè avant la derschüra.

Cúnter renitents nel metter sagiüranza.

Schi ögn nu vot bitg métter sagiüranza, vegn el admonia da la Derschüra, e croda per la prüma vota an 3 livras pagna; ho el da nir admonia per la se gonda vota, schi croda 'l an 10 livras pagna an favur dals cumögns, e schi 'l ho da nir admonia per la terza vota inütilmant, allura stúa quel tal ci ho dumandè sagiüranza per oblig, — sot pagna da pérder honur e giüramaint e pagér las spaisas —, da métter als mans a dies a quel renitent, e tots als preschaints hon l' oblig da 'l giudér, schi vegnan clamès, sot pagna scu sura, e manér quist renitent tar al Landamia per ésser cundannè a pagér las spaisas e nir castiè tenor baign conòscher da la Derschüra. Schi aint an quista manipulaziun suzedess qualgi enormitét, vegn al renitent considerè per tot responsabel.

Cúnter renitents sö la dumonda da frid.

Schi ögn cumainza daspütta cunter ün äter, e quist äter dumonda «frid» per 3 votas sainza ci vegna cunsantia, croda quel ci cumainza daspütta an pagna da 200 livras, sainza grazia, an favur dels cumögns; e

quel ci dumonda frid ho da clamér als preschaints an agiüt, e quel tal ci nu vegn croda an pagna da 50 livras, sainza grazia.

Quel tal ci dascorra cùnter l' honur da la parsuna cun la quala el è an frid o an sagiüranza, croda an 20 livras pagna, e schi el nu po cumprovér las paro-
las ingiüriusas ci 'l ho ditg, croda el an 40 livras pa-
gna e vegn degradè da honur e da giüramaint.

Quel tal ci vess o ci demusess l' intenziun da schla-
gér la parsuna cun la quala el è an frid o sagiüranza, croda an pagna da 100 livras an favur dels cumögns, sot perdita da honur e giüramaint.

Quel tal ci schläga la parsuna sagiüréda, vegn de la Derschüra castiè cul taigl de la testa mediant la speda, e cundamnè a pagér las spaisas e sbursér 200 livras als cumögns. — Schi quel tal fugiss or da la Derschüra, ho el da nir bandia an perpétuo. Schi el mazess la parsuna, cun la quala el è an sagiüranza, ho l' omicida da nir giüstiziè sö la roda a môrt, pagér tottas spaisas e dêr als cumögns 100 livras; e schi el fugiss or da la Derschüra, ho el da nir clamè or per ün schelm public (vogelfrei).

Resta an dretg de la Derschüra d' adméetter o da bitg adméetter quels ci enn an sagiüranza a funcziu-
nér an qualitet da darschéder.

17. Cùnter omicidi e schlägaréa da scûs:

Quel tal ci mazza üna parsuna cun noscha intenziun, malizia, an lütg da scûs o cun premeditaziun, vegn giustiziè sö la roda a môrt, e condannè a sbursér 200 livras an favur dals Cumögns.

Schi el fugiss, vegn el clamè or per ün schelm public (vogelfrei).

Schi duos o plö parsunas as schlägan vicendévelmaint an lütg zupé, e zieva cunféssan lur fallamaint, vegnan castiédas sa-
gond la gravezza del cas, sö la vita o sön la facultet.

Cùnter in-
sultér la
parsuna sa-
giüréda.

Cùnter la
intenziun
da schlagér
parsuna sa-
giüréda.

Cùnter al
schlagér o
mazzér la
parsuna sa-
giüréda.

Dretg da
funczionér
da darsché-
der.

Schi ün individuo mazza d' anfall o disgraziedamaint ün' ätra parsuna, vegn tagliè la testa al cuolpével; e schi el fugiss or da la Val, vegn el bandia per ün on e condannè a pagér als cumögns 100 livras e las spaisas; passè l' on ho quel tal omicida d' avisér la Derschüra, schi el causa persecuziuns nu duvess bitg avair pesch, e la Derschüra ho da provéder in base allas circustanzas. Ma schi l' omicida niss aint la Val sainza al permess della Derschüra, ho el da nir punia e nu vegn datg ad el nagiügna sagiüranza; e duvess quel tal omicida nir mazzè da paraints o amics dell' estint, an tal cass honn paraints e amics da tottas duos bandas da prastér vicendevelmaint sagiüranza.

18. Cúnter la vendita de baigns impegnès:

Schi ögn venda baigns impegnès per libers da gravezzas sainza visér al cumpréder, croda an multa da 100 livras, e vegn privè d' honur; madem, schi el impegness duos votas ün baign sainza ci quist vagia êr la valüta londervi.

19. Cúnter lédernetschs:

Lédernetschs fegn all' impôrt d' ün baz (23 raps) vegnan punias dal Dretg, sagond al baign managér dels giurès.

- Schi la valur da la räba anguléda ultrapasséss ün baz, perda al léder tres sententscha l' honur.
- Schi la valur anguléda riva a 6 livras, vegnan al léder tagliédas davent tottas duos uréglas.
- Schi la valur anguléda è da 9 livras, vegn al léder tagliè davent al man schnäster.
- Schi la valur anguléda riva a 15 livras, vegn el impitgè sö la fuortga; duvess 'na femna avair angulè, vegn ella naganléda aint all' äva e custrantschida a pagér 100 livras agls Cumögns, e quel tant tot a baign cànoscher da la Derschüra.

20. Cúnter ingiürier la Derschüra seduta stante.

Schi ögn ingiuriescha la Derschüra cur ci séssan Podestà, Ministral, tenénts, giürès e nudèrs durant al trattamaint da facendas criminalas, vegn el castiè 100 livras; ma schi sa tratte-scha da facendas civilas, soma cun 50 livras. N' è bitg permess da pluntunér e dir melavêrgna aint an stanza del Tribunel sot pagna da pérder «fede e giuramento.»

21. Cínter citaziuns davant ätras Derschüras:

N' è bitg permess da citér o fèr citér üna parsuna della nostra Val davant la Batgetta d' ün ätra Derschüra, sot pagna da perder l' honur «fede e giuramento», e multa da 100 ducats, dels quals la mezadet crôdan als cumögns, e l' ätra mezadet alla pärt ingiüstamaint citéda. —

22. Cínter dêr pardütga e testimonianza our da la Val:

É pruibia a mintga parsuna da Bregaglia da dêr pardütga o testimonianza our da la Val, saia per facendas civilas, scu êr críminalas, sot pagna da «fede e giuramento» e 50 livras multa; eccepziun vegn soma fatg per quels tals ci abitéschan continué-damaint aint al lütg anua els végnan clamès a dêr perdütga.

23. Cínter métter man a mercanzéa:

É pruibia da métter man vi da qualunque schôrt da mercanzéa mangiativa, o bavronda o d' äter géner, scu êr n' è bitg permess da furér barigls per fêr nir pü leva la säma, sot pagna da ledernetsch; e mintga ustier o ätra parsuna ho l' obligaziun per giüramaint da denunciér all' Autoritet tela trasgressiun, e 'l Pödestà ho da castiér als cuolpevels.

24. Cínter péglér sö vaschegns:

Nagiügn cumögn po pigliér sö ün furastier per vaschegn sainza al cunsentimaint dals äters cumögns; e schi nis fatg quel tant, nu vagia quel act nagiügna valur. Ma schi tots als cumögns füssan cuntas da accettér ögn per vaschegn, saia allura da 'l piglér sö cunter 'na taxa da 100 scudi an favur dals cumögns.

25. Cínter al päst an occasiun da mortóris:

An occasiun da mortoris è pruibia da dêr pästs, cun reserva allas parsunas ci honn purtè' l mòrt, e al muong; l' impôrt da pagér al muong as rimetta al baign managér dels irtévels del defunct; èr quels ci accumpognan al mòrt honn bitg da ir an cesa del defunct a päst — ni unfants, ni carschias —, sot pagna da 50 livras a benefizi dals cumögns.

26. Cínter influenzér al battésim:

Nagiügn po as masdér an facendas da battésim per battagér, sans o malès, sot pagna da 200 livras; e's intenda, ci nagiügn fatga battagér, ni vagia al dretg da battagér, äter ci 'ls Predicants ordinaris della Val.

D. Disposiziuns transitorias:

Per tottas ordinaziuns relaschédas, sententschas fatgas, e decisiuns pigliédas e manédas tres sot als statüts vigls, vagian da valair als statüts vigls; e tottas sententschas e decisiuns ci nirònn pigliédas per l' avegnir dal on del ségner 1597 davos d'tober davent, stopgian esser giüditgédas tenor als novs, preschaints statüts durant al spazi dels proxims 20 ons. Zieva als Cumögns poni fér statüts scu ci ad els baign pära; ma an quist frataimp po nagiügna Comunitet as permétter da métter tiers o da schminuir vargot vi dals statüts sot pagna da 100 rantschs.

Amen.

«Nè legge, nè statuto non vale,
«Se poco o assai non si castiga il male.»
